

İSTANBUL'DA İNSAN TIPLERİ*

Murad EFENDİ**

Çev.: Mehmet UYSAL ***

İstanbul'u şöyle bir dolaştığımızda, bazı şeylerin değiştiğini, en azından ekonomik refah seviyesinin daha iyiye gittiğini müşahade ediyoruz. Bu değişiklikleri tam olarak fark edebilmek için, şehri yıllardan beri görmemiş olmak gerekir. Yeni mahallelerde geniş, düzenli kısmen de kaldırım taşları döşenmiş yolların açılması, insanı sevindiriyor. Aşırı genişliğinden dolayı depdebeli adıyla "konak" olma iddiasındaki büyük ahşap evler, Osmanlı toplumunun hayat tarzındaki muazzam inkılabın bir işareti sayılan, daha mütevazı ama daha kullanışlı taş yapılarla yer değiştirmiş. Geçici olarak bile olsa, şimdiye kadar kullanıldığı gibi evin ikiye ayrılmasından tek hane esasına geçiş, ailedeki sıkışmayla sağlanıyor. Bunun sonucu yemek odası ve öğün vakti müşterek olacak, aşırı misafirlikler sınırlanacaktır; israf yerini iktisada, düzensizlik yerini tertibe bırakacaktır.

Ana caddelerde ulaşımı çift ya da tek koşumlu faytonlar, at arabaları ve tramvay sağlamaktadır. Bunlar birbirleriyle şimdiye kadar kullanılan kiralık atlar hariç, müthiş bir rekabet içindedirler. Gerçi muayyen semtlerde bu kiralık atlar hala kullanıma sunulmaktadır. Zayıf beygir, dere tepe demeden dinç bir şekilde tırısı kalkar, beygirci sıska beygiri dört nala gitse bile, onunla aynı adımları atar. Hakikaten bu milletin ne tarafına bakarsanız bakın, her yerde kuvvet ve sıhhati görürsünüz. Sağlıklı bir nesil ve çelik gibi kaslar! Tramvay vagonları küçük tip; bazılarının tavanlarına yarım biletler yapıştırılmış. Vagonların önünde rayları boş tutmak için bir tür hat temizlikçisi koşar. Kendimi ilk kez bir Osmanlı tramvayına

---

* Murad Efendi'nin *Türkische Skizzen* (Türkiye Notları) adlı seyahatnamesinin (Leipzig 1877) birinci cildinin 41-54. sayfalarındaki *Stambuler Volkstypen* başlıklı bölümünün çevirisidir.

** Murad Efendi (1836-1881): Avusturya asıllı şair, yazar ve Osmanlı diplomatıdır. 1853'te Osmanlı Devleti'ne iltica etmiş, ölünceye kadar Devlet-i Aliye'nin çeşitli kademelerinde parlak bir kariyer elde etmiştir. 1881 yılında Lahey bükelçisi iken vefat etmiştir. Daha çok tiyatro eserleri ile tanınan şairin külliyyatı, 18 cildi bulunmaktadır. Kısa bir bölümünü dilimize kazandırdığımız seyahatnamede yazarın gerçekten ilginç tesbit ve karşılaştırmalarına şahit olacaksınız.

*** Araştırma Görevlisi, S.D.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü.

emanet ettiğimde kondüktörü dolu bir yulaf çuvalını kompartmanın ortasına koyan bir askerle hararetli bir tartışma yaparken buldum. Cesur cengaver, can sıkıntısından bu gavur icadı vagonu hava almak gayesiyle yenice terketmişti ki, ipini bir redif subayının çektiği boynuzlu bir koç kompartmanı zapetti. Ürkek hayvan az kalsın bir Ermeni bayanın elbisesini parçalamak üzere olduğu oturağın altına hızla uzandı. Subay gayet rahat koçun üzerine oturdu ve hadisede başkaca dikkate değer bir gelişme olmadı: Koçu kompartman arkadaşı olarak alıkoyduk ve orada bulunan müslümanlar, onun saf düşüncelerinden hiç bir sonuç çıkartamadılar. Yeni semtlerin ana caddelerinin hemen her yerinde yeni mağazalar açılmış. Türk kadınlarının giyimlerinde bir ihtilal gerçekleşmiş: Uzun, geniş, pileli şalvarlar eteklerle, terlikli sarı deri çoraplar frenk usulü ayakkabılarla yer değiştirmiş. Moda ile ilgili hususlarda 'a lafranga' (frenk tarzı) bütün ülkeyi istila etmiş.

Kapalı Çarşı'ya ve devlet dairelerine giden ana caddelerde çok az Avrupa şehrinde görülebilecek canlı bir hayat hüküm sürüyor. Ve çok nadiren bir gürültü ya da skandal ortaya çıkıyor. Alt tabakadaki insan, bizim iyi eğitim almış batı ülkelerinde çok sık eksikliğini duyduğumuz bir izzeti nefis örneği gösteriyor. Toprak rengi, gri ya da kirli mavinin farklı tonlarında giyinmiş kalabalıktan birileri nadiren gözüme çarpıyor, halbuki sürekli "şarkın debdebe" sinden daha doğrusunu söylersek, "doğunun renk anlayışını" bir dereceye kadar olsun haklı gösterebilecek bir giyim tarzı söz konusu değil.

Gayet tabii, lüks içerisinde yaşayan memurlar ve saraya yakın kişilerden oluşan Osmanlı sosyetesini 'ulema' hariç yeni moda Fransız elbiseleri giyiyorlar. Mesela Macarlar, milli kıyafetlerini gala kostümü olarak muhafaza ederlerken, Osmanlılar mevcut kıyafetlerini korumak yerine bir kez modası geçenle dahi hiç ilgilenmeyip, onları tamamen ortadan kaldırıyorlar. İstanbul'da ve büyük şehirlerde tüccarların ve zanaatkarların bir kısmı Fransız giyim tarzını hemen kabul etmiş; bu ekseriyetle dış görünüşe zarar vermiş ve ülke içindeki yerli imalata da yarar sağlamamıştır. Ecnebi kıyafetinin, yenilikçi Sultan II. Mahmad'un karşı konulmaz buyruğu ile bu ani ve gereksiz kabulü, yerli üretim için çok büyük bir darbe olmuş, ve Osmanlı küçük burjuvasının (orta sınıfının) çökmesi, aynı zamanda da fakirleşmesinde önemli ölçüde rol oynamıştır. Ani değişme tabii ki yerli mamullerdeki tüketimi önemli ölçüde azaltmış ve dışarıdan ithali yapılamayan kıyafetler, mobilyalar ve diğer gereçler yabancılar tarafından imal edilmeye başlanmıştır. Böylece Osmanlı zanaatkarlarının büyük bir bölümü sadece alt tabaka ve fakir halk nezdinde pazar bulmuş ve fakirleşmiştir. Gerçi bunlardan bir kısmı, bilhassa hristiyanlar yeni dönemin şartlarına boyun eğdiler ve bir zamanlar açık renkli yün işledikleri gibi, şimdi koyu kalın kumaşlarla terzilik faaliyetlerini sürdürüyorlar, sarı koyun derisi yerine, şimdi tezgahlarında dana derisi işliyorlar. Fakat müslümanlar daha az esnek, eski maharetlerinden yeni talepler doğrultusunda vazgeçmekte ister istemez tereddüt gösteriyor ve böylece kazançlarında hissedilir ölçüde kayıplara katlanıyorlar.

Burada duralım ve bazı insanlar zarif kumaşlarla giyinebilsin diye kaba keten bezi ve tırtıllı kaba çuha ile örtünen, diğerleri kuş tüyü yataklarda dinlensin diye, kendileri saman ve taş yataklarda yatan, açlık nedir bilmeyenler istedikleri yemekleri yesinler ve rahatça hazmetsinler diye, topraktan beslenen alt tabaka halkından bir kaç manzarayı gözler önüne serelim.

Sinelerinde Allah'ın sedasını barındıran büyük kitlelerin temsilcileri ve doymak bilmez efendilerinin ellerini aşındırıncaya kadar öpen zavallı, cahil yardımseverlerin vahdet fikrine uykudaymış gibi körü körüne inanmaları ve babalarının günahlarının ve intikamının oğullarından alındığı, kısacası; çalışan ve ödeyen bir kitleyi tanıyalım.

Evvela *saka* (su taşıyıcısı) ile başlayalım. Osmanlıların hayatında suyun ne kadar önemli rol oynadığını bilen, ne kadar önemli bir şahsiyetle karşı karşıya olduğumuzu idrak eder. Keten bezi gömleği ve ham deriden yeleği ile ifadesini ve izahını bulan sırtına geçirdiği büyük tulumu, onun öneminden hiç bir şey kaybettirmiyor.

İstanbul'un evlerinde çeşme yoktur, sadece oldukça geniş olan bir kaçında sarnıç vardır; saka Osmanlıların ev işlerinde kullanımı hakikaten hiç de az olmayan, şehrin bütün su ihtiyacını temin eder. Şayet sakalar bir kez "grev"e gitseler ne olurdu! Bununla birlikte bu çağdaş düşünce tamamiyle yaygınlaşınca kadar, ya her eve su getirilecek ya da ev sahipleri bu temel akışkandan yoksun kalacaklar.

Her İstanbul gazetesinde bütün bir kolonu işgal eden, çok sık vuku bulan yangınlarda sakalar da hesaba katılır. Bekçi değneklerinin demir uçları kaldırıma düşer, endişe verici şekilde 'yangın var' sesi dar İstanbul sokaklarında çınlar, bütün semtlerde köpek sürülerinin ulumaları başlar, *tulumbacılar* (yangın söndürücü) omuzlarındaki küçük tulumbalarla kümeler halinde tehlikeden kaçan şeytan gibi, çılgınca nara atarak, ıslık çalarak, önüne gelen her şeyi devirerek yangın yerine koşarken, sakalar gürültüsüz ama, oldukça önemsenecek bir faaliyet içinde umumi kuyulardan ve ana su depolarından tehlikenin olduğu yere gerekli ana söndürme maddesini taşımak için zaten çalışmaktadırlar. Elbette her fert kendi şahsi gayretiyle ihtiyacı için bir kaç damla bile olsa su götürür, yalnızca çok az kişinin bir yük hayvanı (at ya da eşek) var.

Sakanın kibarlaştırılmış şekli *sucudur* (su satıcısı), saka suyu toptan satar, sucu parakende; birincisi köylü gibi giyinir ve büyük zahmetlerle işin ağır tarafını yerine getirir, sonuncusu üstünde şehirli kostümleri taşır ve sadece içme suyu satar, ve zahmetsiz ticaretinde diğerinden daha az kazanmaz. Sucular, içme sularını bütün devlet dairelerinde, mağazalarda ve hareketli caddelerdeki susayanlara satarlar. Bağırışları ve mallarının reklamını yapmaları, Konstantinopol'ün ana caddelerinin gürültüsünün artmasındaki katkısı hiç de az değildir. Bütün sucular seyyar değildir. İçme sularının satıldığı dükkanlar da vardır. Şarklı su lezzetine düşkündür. Batıda şarap ne ise, onun nezdinde suyun kalitesi aynı derecede

önemlidir. Meşhur "Kara Kulak" suyu İstanbullular tarafından çok beğenilmektedir. Sucuların bir uç biçimi olup, şehrli sınıfı arasında sayılmayan *şerbetçi* (şerbet satıcısı) da aynı kategoriye dahildir. Şerbetçi, soğuk şerbetinin yanı sıra fıçısında dağdan getirilen lavanta kokulu buzlu kar da satar.

Sakaların hayat tarzlarına gelince, hamalların ele alınması dolayısıyla ifade edebileceklerim onlar için de geçerlidir. *Hamal* (yük taşıyıcı) locası, ehemmiyet açısından sakalarınkinden daha az önemli değildir. Dünya ticareti açısından bir pazar yeri olması yanısıra, yük ve mobilya arabasının tamamıyla bilinmediği ve çok dar sokaklarından dolayı kullanılması da mümkün olmayan İstanbul gibi büyük bir kentte tabii ki, insan gücünden taşımacılık amacıyla önemli ölçüde faydalanılmaktadır.

Tabiat, hamalı noksansız kudretiyle bilhassa bu maksatla mı, yoksa hamalların kendine mahsus var olma kavgasında onu, bu keskin virajlı, dik ara sokaklar için bilhassa mı yarattı? Dört hamalın taşıma gücünün iki kuvvetli beygirin çekme gücüne yakın olduğu bir gerçektir. Herkes tarafından doğruluğu kabul edilen "Türk gibi kuvvetli" sözü, hamalların olağanüstü güçlerinin ifade edilmesinden ortaya çıkmış, onların içlerinden bir tanesinin yapılan bir imtihanı başarısından sonra yerleşmiştir.

Her ferdin tek başına taşıyabileceği bir eşyayı -burada başka bir yerde hiç kimsenin el arabası olmaksızın yerinden bile kıvıldatamayacağı sandıklar kastedilmektedir- hamal, sırtında içi saman doldurulmuş abası ile mitolojide tasvir edilen Atlas'ın yer küreyi omuzunda taşıdığı gibi, rahatça götürür. Taşınması için iki ile dört kişinin gerektiği yükler için, duruma göre birer ya da ikişer olarak taşınacak eşyanın ortasına sıkıca bağlandığı taşıma sopalarından faydalanılır. Bu, dayanıklı taşıma sopalarının salınımı dolayısıyla yükün ağırlığının gittikçe artmasından dolayı, amaca uygunluğu çok şüpheli bir tertibattır. Zayıf hamallar, kabiliyetlerine göre kapıcı olarak, ambarlardaki hizmetlerde veya ev işlerinde çalıştırılırlar.

Hamalların hepsi Kuran'a inanmazlar: Ermenistan yaylasının çocuklarının da hiç bir üyesinin kendini "sadrazam" dan daha düşük görmediği saygın hamallar loncasında önemli kontenjanları vardır. Zira padişahın kendisi de diğerlerinin yanısıra "imparatorluğun hamalı" ünvanını taşır. Hamallar 'hamalbaşı' adındaki özel bir kahyanın emrinde bulunurlar, bu sakalar ve diğer meclislerdeki durumun benzeridir.

Hamal kara cahildir. Din hususunda zorunlu ibadetler için bile yeterli olmayan bir kaç muğlak bilgileri vardır ve başka dinlere inananlar için kullandıkları "gavur" lafında bu durum, en zarif ifadesini bulur. Dünya hakkında kendi dışında gelişen ve onun izah edemediği hadiseleri yorumlamaya çalışmaktan, insanlar hakkında şahsi isteklerinin gerçekleşmesi ve içgüdüsünün ihtiyacı olan korunmadan başka hiç bir şey bilmez. Ermeni asıllı hamallar için, son zamanlarda kendi

kavminden tüccarlar bir tür hamal okulu açtılar. Nasıl söylenir, bu okul hamallar tarafından ciddi bir şekilde okunmalı ve başarı sağlanmalıdır.

Yaptığı işe faydası dokunduğu için hamalın anlayışı manevi açıdan oldukça zayıftır. Dürüsttür ve nadiren taşkınlıklara meyleder; rakı şisesi ile ilk kez son zamanlarda tanıştı. Hamal genellikle yalnız ve bekar yaşar; evi yoktur, çok azının bir yuvası ve ailesi bulunur. İçlerinden ancak birkaçı, üç beş kuruş biriktirmeyi ve şayet taşrada bir yuvası varsa, sonunda orada bir ev kurmayı başarır. Ancak bunlar istisnadır. Genel olarak bir handa yatacak bir oda bulurlar. İmkanları kısıtlıdır ve ellerinin emekleri ile geçinirler. Şayet hastalanırlarsa, iyileşecekleri ya da ölümü bekleyecekleri her hangi bir köşe bulurlar. Beslenmeleri çok sadedir. Öğünlerinin alışılmış menüleri kötü bir ekmek, biraz koyun peyniri, zeytin, bazen pirinç ve yazları meyvedir. Aynı şeyleri sık sık dost oldukları sokak köpekleri ile paylaşırlar. Her iki kimsesizler, dünyevî kaderlerinin tam bir benzerlik taşıdığını hissederler. Hamal sığınacak bir evi olmayan köpekten daha şanslıdır; o yine de yeryüzünde hissene ona bağlı olan ve onun için endişeleneceği bir yaratığın kendisine ihtiyacı olduğunu bilir.

Günün yorucu işlerinden sonra bir kahvehanede kahvesini yudumlayarak ve nargilesini tütürerek, akşam istirahatini gerçekleştirir. Bazen öğle uykusunu Osmanlıların kukla tiyatrosu Karagöz'ün kaba espirileri ile tatlandırır ya da bir rapsodinin (biz bu gürültüde genel anlaşılır bir ifade bulamıyoruz) müzik eşliğinde söylenmesine iştirak ederler ve eseri genizden gelen insanı ağlatacak şekilde icra ederler. Her iki eğlencenin de olmadığı akşamlarda oldukça meşhur kahve içimlerini de aratmayan muzip, sulu kelime oyunlarına ve kaba müstehcenliklerle lüzumundan fazla süslenmiş sohbetin masraflarını karşılarlar ve yüksek duygular uyandıran daimi müşterilerin sık sık kahkahalarının yükselmesini sağlar.

Sadece erkekler arasında yapılan ve muhtemelen güney Rusya'nın Kola (daire) oyununun bir taklidi olan, büyük törenler vesilesiyle düzenlenen eğlencelere hamallar da düşkündür. Bu oyun, oyuncuların oluşturdukları bir dairenin etrafında ayaklarını yere vurarak hareket etmeleriyle oynanır. Bu tanrıların iri cüsseli kişilerin zurna çalınması esnasında ayı misali kendinden geçercesine bir cilve ile hoplastıklarını görmeleri için ve bundan emin olmalarını sağlamak amacıyla yapılan bir gösteri oyunudur.

Bu bahsettiklerimizin yanısıra; *beygirci* (at kiralayan gençler) ve daha sonra ele alacağımız *kayıkcı* (sandal sürücü), İstanbul'un en alt tabaka insanların çekirdeğini oluşturur. "Alt tabaka insanlar" tabirini kasıtlı kullanıyorum, çünkü bizdeki manası ile "avam" ifadesi yalnızca tulumbacı (yangın söndürücü) için benimsenebilir. Mütâd olarak olaganüstü derecede kuvvetli bir herif olan tulumbacı, Osmanlılar tarafından hiçte benimsenmeyen, meydan okuyan cesur davranışlara sahiptir. O hiç de hoş olmayan namından da istifade eder, kavgacı ve biçkin olarak bilinir.

Hamallar hakkında söylenenler, çalışma alanlarındaki bir kaç küçük değişiklik ile hemen hemen bütün İstanbul amele sınıfı için geçerlidir. Bu şu manaya gelir; kendine mahsus bir evi ile aile yaşantısı olmayan bütün bu insanlar, belli bir işe de bağlı değillerdir. Amele sınıfı yenileşme hareketlerinin hayata geçirilmesinden beri arttı ve yeni kültür sürecini yakında tamamen mahvedecek olan ananevi münasebetlerin yozlaşmasıyla oluşan varoluş şartları, köklü bir değişikliğe uğrayacak. Dayanışma sandığı örgütü, bütün önemli sakıncalarına rağmen hastahane ve bakım evlerinin kurulması, bugün genel İslamî yardımseverliğin artık kifayet etmediği durumlarda kanunun kesin zaruretini ortaya koyuyor. Her yenileşme kanununun, ner girişimin yönetim tarafından başlatıldığı şarkta, işçiler arası dayanışmaya gelinceye kadar, "kendi hakkını elde etme" dahi devlet tarafından teşvik edilmelidir.

İstanbul amele sınıfı, Allah'ın ona bahşettiği kaderinden oldukça memnundur. Şayet gelişmekte olan kültür onun katı kaderciliğini aşındırmaya başlarsa, ne olur acaba bunun sonu?

Bize öyle geliyor ki, bu soru gerçekten yöneltilmeden öncè tartışılıp, cevaplandırılmalı.

Yoluma devam ediyorum. Arkamda zincirlerin şangırtısını duyuyorum. İç zabitin refakat ettiği bir kürek mahkumu kafilesi çalışmadan geri dönüyor: Esmer tenli, mağrur tipler! Hiç kimse onlardan korkup geri çekilmiyor, zincirli mahkumlara hiç kimse hor gözle ya da tiksinti ile bakmıyor. Onlar bir suçun, bir cürümün cezasını çekiyorlar. Kanun, yolunu şaşırırları cezalandırdı, ama toplum onları daimi olarak mahkum etmedi. Günün birinde yuvalarına dönebilirler, cemiyet onları reddetmeyecek. Osmanlılar öfkelerinde itidalli, beddualarında ihtiyatlıdır. Allah her şeyi bilir! Sürekli daim olan Allah'ın kudret-i mutlak düşüncesi, onlara daha geniş bir ölçü bahşeder. Onlar için adaletin son sözü, yeryüzünde söylenmez. Allah'ın can verdiği insanlık kafilesine kürek mahkumları da dahildir.

Kapalı Çarşı'nın insanı sersemleten hareketliğinden çıkıyoruz ve Bab-ı Ali civarındaki nezih, canlı semte ulaşıyoruz.

Ayakkabı boyacıları, burada her köşe başında durmaktadır. Eskiden sadece tek tük Yahudi gençleri bu parlak işe kendilerini verirlerdi, bugün çok sayıda müslüman aynı işte çalışıyor. Çağın bir belirtisi de gururlu müslümanın geçimini sağlamak için, bir gavura hizmet olsa bile, bayağı işleri hor görerek beğenmemelikten gelmemesidir. Bu alandaki mukayeseli araştırmalarım, bana müslüman ayakkabı boyacılarının işlerini gayri müslimlere göre daha ihmalkar ve daha üstünkörü yaptıkları nihai sonucunu ortaya koydu. Fırçaları, boyanan ayakkabıları asla tam olarak parlatmayan kaba bir vakarla sürüyorlar.

Burada yenilik olarak bilhassa Osmanlı dilinde basılmış dergilerin bulunduğu küçük büfeler gözüme çarpıyor.

Daha 1856 yılında resmi gazete *Ceride-i Havadis* memurlardan oluşan küçük bir okuyucu kitlesi ile yetinmek zorundaydı. Onun kuru muhtevası kanunlar ve atamalardan müteşekkildi.

Kısa zaman içerisinde bu kadar nasıl değişmiş? Şimdi askeri, adli, ticari gazeteler, tıbbi dergiler ve çeşitli gazetelerden başka iki de resmi ihtisas gazetesi neşredilmektedir ve resmi donukluğun kundağından debelenerek çıkmaya çalışmaktadır. Jön Türk yanlısı *İbret* baskı altında tutulduğundan beri, muhafazakar *Basiret*, daha sonra *Çakal* (bir tür mizah gazetesi), sonra *Sabah*, *İstikbal*, *Vakit* v.b. var artık. Basın bürosu şimdiye kadar 39 gazete çeşidi bildirmişti ve gazete sayısı sürekli artıyor. Şu anda 17 tanesi Türkçe olmak üzere 72 gazete çeşidi mevcut.

Müslüman halkın sosyal çalışmalara katılımının arttığına başka ispata ihtiyacı var mı?

Köprüde, caddelerde, pazar yerlerinde, vapurlarda, her yerde günlük gazeteler bulunuyor, satılıyor ve okunuyor.

Halife Şehri bu hususta tam bir gömlek değiştirmekte . Şayet Osmanlı aslında kendi yapısına uygun olmayan sistemi korumak yerine, sistemin kendisinden daha önemli olan istikrarı sağlamak gayesiyle uygun hedefler ortaya koyabilse ve çok daha elzem olan içinde bulunulan anın ihtiyaçları için fikir üreterek, kendi düşüncelerini başkalarına kabul ettirebilirse, böylece İstanbul sadece güzel bir yerde kurulmuş bir kent değil, aksine modern dünya görüşünün pratik- rasyonalist zekasıyla güzel tesis edilmiş bir metropol olarak anılacaktır. Yeni yapılar ve modern tesisler, elbette gereksiz şekilde geçmişin bazı heybetli abidelerine ve tarihi açısından meşhur bazı mekanlara zarar veriyorlar. Biçim düşüncesi ve estetik noksanlığı, burada da bazı Avrupa ülkelerinin kültür kentlerinde olduğu gibi en affedilmez hatalara sebep oluyor. Bizanslıların hipodromunda (yarış alanı), kötü şöhretli Atmeydanı'nda, ve yeniçerilerin talim alanında şahsiyetten uzak kahvehaneler yükseliyor, zevkten yoksun bahçeler kuruluyor ve Sarayburnu'nun devasa ağaçlarının gölgeleri altındaki sultanların eski sarayının tarihi mekanı Edirne treni tarafından ortasından yarıyor. Yapılmasında atalarının çok büyük itina gösterdiği bazı harikulade çeşmeler, biraz daha iyi muhafaza edilmiş, şehrin bu enfes süsleri bakımsızlıktan ve tamamen maziye karışacak şekilde düşüncesiz ölçümlerden dolayı yok olmaktadır.

İstanbul'un gelecekteki görünümünün Amerikan şehirleri gibi, geçmişî hatırlatacak ve romantik şafak aydınlığında insanın hayal dünyası için hiç bir ilham kaynağı olamayacağından korkuyorum.